

[פתיחה]

”הוֹדִיעֵנִי דְרָךְ זֶה אֵלֶיךָ פִּי אֵלֶיךָ נִשְׁאַתִּי נִפְשִׁי” (תהילים קמג,ח).

”אֵלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל בְּנֵי אָדָם” (משלי ח,ד).

”הֵט אָזְנְךָ וְשִׁמְעֵ דְבָרֵי חֲכָמִים וְלִבְךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה לְדַעְתִּי” (משלי כב,יז).

הָאָדָם, ”וּבָעֵת שֶׁתְּנוּחַ עָלָיו הַרוּחַ, תִּתְעַרֵב נִפְשׁוֹ בְּמַעֲלַת הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִין ‘אִישִׁים’, וְיִהְיֶה לְאִישׁ אַחֵר, וְיִבִּין בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֵינוֹ כְּמוֹת שְׁהִיָּה, אֲלָא שֶׁנִּתְעַלָּה עַל מַעֲלַת שְׁאָר בְּנֵי אָדָם הַחֲכָמִים” (יסודי התורה ב,ו; ד,ו; א,ט; 3א,1; לזיהויים עם השכל הפועל, ראו ב,71; לתפקידו, תאמו א,5בס; ב,8ד-10). ”הֵט אָזְנְךָ וְכוּ’ – הַחֲכָמִים הֵם חֲזוּל, וְהַרְמַב”ם מִקְפִּיד לִכְתּוֹב אֵת הַמִּילָה ”חֲכָמִים” בְּסִפּוֹר זֶה בְּעִבְרִית. וּמִשְׁמַעוֹת הַפְּסוּק: שִׁים לֵב לְדַעְתִּי, כִּיוּן שֶׁאֵינוֹ מִסְכִּים עִם כָּל חֲכָם. יוֹתֵר מִזֶּה, בְּעִנְיַיִן פִּיזִיקָה וּמִטְפִּיזִיקָה, ”שִׁמְעֵ הָאֵמֶת מִמִּי שֶׁאֵמֶרָה” (שמונה פרקים, הקדמה; ראו ל”י, ביקורת האגדה 111-113).

”הוֹדִיעֵנִי דְרָךְ” וְכוּ’ – עֲזוֹר לִי לְהַבִּין אֵת דְרַךְ הָאֵמֶת. כְּלוּמֵר, סֵלֶק מִמֶּנִּי כָּל מַכְשׁוֹל, כְּדֵי שְׁאוּכַל לְהַעֲמִיק בְּדַרְךְ שֶׁאֵנוֹ הוֹלֵךְ בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁגַּתְךָ הִיא מִשְׁאֵת נִפְשִׁי (ק”י; וְרָאוּ תְּשׁוּבָה ו,ד). ”אֵלֵיכֶם אִישִׁים” וְכוּ’ – דְּבָרֵי בְּסִפּוֹר פּוֹנִים לְכָל בְּנֵי הָאָדָם, וְכָל אָדָם עֲשׂוּי לְהַשְׁכִּיל מִקְרִיאַת הַסֵּפֶר (הוֹרְאוֹת4), אֲךָ הַסֵּפֶר מִכּוּוֹן בְּמִיּוּחַד אֵל הָאִישִׁים, הַחֲכָמִים הַמִּיּוּחָדִים (אֲבֵרְכֵנָא; א,יז), וְאֵין רִבְנוּ מְדַבֵּר עִם בְּעִלֵי חַיִּים הוֹלְכֵי עַל שְׁתֵּימָם, אֲלָא עַל מִי שֶׁהֵם בְּגֵדֵר אָדָם, בְּמַהוּתָם וּבְצִלְמָם (ק”י). מִשְׁמַעוֹת נוֹסֶפֶת לְאִישִׁים: ”וְיָהֵם הַמַּלְאָכִים שֶׁמְדַבְּרִים עִם הַנְּבִיאִים וְנִרְאִין לָהֶם בְּמַרְאֵה הַנְּבִיאָה. לְפִיכֵךְ נִקְרָאוּ ‘אִישִׁים’, שֶׁמַּעֲלָתָם קְרוּבָה מְמַעֲלַת דַּעַת

מטרה א: ביאור מונחים רבי־משמעיים במקרא

1 מונחים רבי־משמעיים – מונח המשותף לכמה משמעויות, כגון ”שָׁנָה”, שמשמעו הן ’חזור על’, הן ’למד ושינן’ הן ’365 ימים’. סוג אחד של מונחים משותפים הוא המשותפים ”שיתוף גמור”, המשתמשים במשמעויות נבדלות זו מזו לגמרי ואין ביניהן זיקה (homonym), למשל המילה ”נמצא”, המשמשת הן בזיקה לה’ הן בזיקה לברואים (א,15ב; ב”ד, טרמינולוגיה 278). מושאלים – מונחים רבי־משמעיים שיש זיקה בין משמעויותיהם, שכל אחת

1 מטרתו הראשונה של חיבור זה היא ביאור משמעויות של מונחים המופיעים בספרי הנבואה. חלק מהמונחים האלה הם מונחים רבי־משמעיים (”משותפים”), והבורים הבינו אותם רק כפי חלק מן המשמעויות של המונח הרבי־משמעי. חלקם מושאלים, והם הבינו אותם גם כן במשמעות הראשונית שהושאלו ממנה. וחלקם מסופקים: לעתים ניתן לחשוב שהם נאמרים ”בהסכמה” (=חלים על דברים בעלי תכונה מהותית משותפת) ולעתים ניתן לחשוב שהם רבי־משמעיים.

מהן נשאלת מקודמתה, כגון שה”רמאי” נקרא גם ”נחש”. מסופקים – מונחים רבי־משמעיים שמשמעויותיהם קרובות זו לזו בדבר לא מהותי, כגון ”אדם”, המציין הן ’בן אנוש ח’ הן ’מת’ הן ’פסל בדמות אדם’ בגלל הדמיון החיצוני ביניהם. במקרה זה יש ספק אם הדמיון הלא מהותי אינו ולא כלום, ולמעשה מדובר ב”שיתוף גמור” (כאמור לעיל), או שהדמיון חשוב דיו, והמונח נאמר ”בהסכמה” (כאמור להלן), ומשום כך הם מכונים ”מונחים מסופקים”. בהסכמה – מונחים שהמשמעויות שלהם קרובות במהותן, כגון פרטים שהם חלק משם כללי, כגון המונח ”בגד”, שהוא מצייין הן ’מכנסיים’ הן ’חולצה’ הן ’גופייה’, או ’חי’ המציינת הן ’אדם’ הן ’בעל חיים’ (לכל המונחים, ראו מילות ההיגיון יג; ב”ד,

טרמינולוגיה 33-39).

קהל היעד: המעולה הנבון

2 אין מטרתו של חיבור זה להסביר את כולם להמון, ולא למתחילים בעיון, ולא ללמד את מי שאינו מעיין אלא בידיעת התורה – וכוונתי (ב"ידיעת התורה" למובן המצומצם): הלכותיה, כי (באמת) מטרתו של חיבור זה כולו וכל מה שמסוגו היא ידיעת התורה לאמיתה – אלא מטרת החיבור הזה היא להעיר לאדם דתי שכבר נקבעה בנפשו והושגה בהאִמָּנָתוּ אמיתות תורתנו, והוא שלם בדתו ובמידותיו, ועיין במדעי הפילוסופים וידע את משמעויותיהם, והשכל האנושי משך והוביל אותו לשכון בהיכלו, אך עצרו בעדו פשטי ("נגלות") המקראות ומה שהבין או הסבירו לו אחרים מהמשמעויות הללו של המונחים הרב־משמעיים או המושאלים או המסופקים. וכך הוא נותר נבון ונדהם: או שילך אחר שכלו וישליך את מה שלמד (בטעות) מן המונחים הללו, ויחשוב שהוא השליך (בכך) יסודות דתיים; או שיישאר עם מה שהבין מהם ולא יימשך אחר שכלו, ונמצא שהוא מפנה עורף אל שכלו ומתרחק ממנו. ויחד עם זאת יחשוב שהוא הביא על עצמו נזק ופגיעה בדתו (על ידי חקירתו השכלית), ויישאר עם האמונות הדמיוניות ההן, כשהוא מבוהל ומיוסר בגללן, ויהיה שרוי תמידית בכאב לב ובמבוכה קשה.

מטרה ב: ביאורי משלי המקרא

3 חיבור זה כולל מטרה שנייה, והיא ביאור משלים חבויים מאוד, הכתובים בספרי הנביאים ולא נאמר במפורש שהם משל, ולבור ולמי שאינו שם לב נראה שהם

האנושי משך והוביל אותו וכו' – ואינו מוצא בדברים הלא־מובנים קדושה יתירה המעידה על הצד האלוהי שבדברים, אלא להפך, מנסה לחבר את התורה עם הדעת (וכן הוא אומר בסוף מאמר תחיית המתים). נמצא שמטרתו העיקרית של הספר היא לבטל את היריבות המדומה בין השכל והחכמה האנושית לבין המסורת. אדרבה, יש להשיב את השכל למקום הראוי לו ככלי העיקרי לעיון בתכנים הנמסרים בתורה ולפירושהם.

3 מטרה שנייה – היכולת להבחין ברבדיה העמוקים של התורה. ולא נאמר במפורש שהם משל – הלומד יקנה

2 וכוונתי: הלכותיה... ידיעת התורה לאמיתה – כל הכתוב כאן בין מקפים הוא מאמר מוסגר, וכאילו כתב אותו הרמב"ם בסוגריים, ומשמעו: בעיני ההמון, ידיעת התורה היא ההלכה, כלומר 'מה צריך לעשות', אבל בעיני הרמב"ם, ידיעת התורה "לאמיתה" היא הכרת ה' והמציאות מתוך תבונה, וההלכה היא היישום המעשי המתחייב מן ההכרה הזאת, כדבריו במקום אחר: "הנה התבאר לך שידיעת התורה מבחינתם [=מבחינת חכמים] היא מין אחד, והחכמה מין אחר, והוא לאִמָּת את דעות התורה בעיון אמיתי" (ג,ג,4; בדומה לזה, ראו אברבנאל). אלא מטרת החיבור הזה היא להעיר לאדם דתי וכו' – כוונתו לתורת הסוד. לכן, הספר מיועד לכל מי שמבקש לדעת לעומקן הגות ומחשבה ביהדות, ולא רק קיום טכני של המצוות בגדר מצוות אנשים מלומדה (תאמו המונחים תורה וחכמה ג,ג,4). וכן הוא אומר ב"משנה תורה": "וְשִׁאֵין שָׁם צְדִיק גְּמוּר אֶלָּא בְּעַל חֻמָּה שְׁעוּשָׁה מְצוּוֹת אֱלֹהֵי וְיִוְדְעֵן" (איסורי ביאה י,ד). והוא שלם בדתו ובמידותיו – מאמין בעיקרי התורה, מקיים את מצוותיה והוא בעל תכונות אופי טוב. במדעי הפילוסופים – "פילוסופיה" משמעה אהבת החכמה, כלומר חקר שיטתי ושכלי (רציונאלי) של מונחי יסוד של ההכרה האנושית, כגון: "קיום", "מציאות", "נפש", "הכרה", "היגיון" ועוד, שלפעמים המתנגדים לפילוסופיה אף אינם יודעים את פירושה. והשכל

הרחבות ועיונים

2 והושגה בהאִמָּנָתוּ – השיג במחשבתו שטענה מסוימת היא אמת. בערבית המונח הוא "אֶעְתָּקָאד", שיש לתרגם אותו "אמונה", ויש שתרגמו אותו "דעה" (לתרגום המונח במילה "האמנה", ראו הרחבה א,13).

באמצעות רמזים מפתחות (משמעויות של מונחים), וינסה למצוא בעצמו את הדלתות הנסתרות (הפסוקים שהמונח מופיע בהם).

כחיצוניותם ושאינן להם תוך (=רובד פנימי). כאשר יתבונן בהם החכם באמת ויבין אותם כחיצוניותם, תיגרם לו גם כאן מבוכה קשה. אך כאשר נבאר לו את המשל הזה, או שנעיר את תשומת לבו שזהו משל, הוא ימצא את הדרך הנכונה ויחלץ מאותה מבוכה. לפיכך קראתי לחיבור זה "מורה הנבוכים".

שיטת ההוראה: מפתחות מפורטים

4 שיירה בו את חיצוי בורותו – הבנות נכונות עלולות להתפרש על ידי מי שמחשיבים אותו חכם ככפירה בפשט, והדבר עלול להביא אותם לחשוב שהמחבר הוא הכופר בתורה.

5 חכם ומבין מדעתו – "שיהיה חכם, כוונתי שלמד את החוכמות אשר מהן נלקחות הנחות היסוד של העיון; והשני, שיהיה נבון, פיקח וחרף מטבעו, המבחין בעניין על סמך הרמז הקל ביותר. זאת היא משמעות דבריהם מבין מדעתו" (א,ל4). ראשי הפרקים – תחילתם של דברים, רמזים והערות, קריאות כיוון, שהתלמיד "המבין מדעתו" חייב להשלים אותם כדי לשחזר את הסוד, כדבריו ב"משנה תורה": "ומדעינים אותו שְׁמָץ [משהו, רמז] מן הַדָּבָר, וְהוּא מְבִין מְדַעְתּוֹ יוֹדֵעַ סוֹף הַדָּבָר וְעֵמְקוֹ" (יסודי התורה ב,יב; תאמו א,ל4). כך מנחה המורה את התלמיד המוכשר להכיר את הדברים בעצמו ולהשתחרר מן הסמלים, ובלשונו: "ועניין אמרם 'שונים' לו ראשי הפרקים,"

4 איני אומר שהחיבור הזה פותר כל קושי למי שיבין אותו, אך אומר שהוא פותר את רוב הקשיים ואת החמורים שבהם. ואל ידרוש ממני הנבון ואל יתלה תקוותיו שכאשר נזכיר עניין מסוים שאמצה את הדיון בו, או שכשנתחיל לבאר משמעות משל מן המשלים, נשלים את כל מה שנאמר במשל הזה. אלו דברים שחכם לא יוכל לעשות בשיחה אישית עם בן שיחו, וכל שכן לכתוב זאת בספר, לבל יהפוך למטרה לכל בור שחושבים שהוא חכם, שיירה בו את חיצוי בורותו.

5 כבר ביארנו בחיבורינו ההלכתיים (פה"מ חגיגה ב,א; יסודי התורה פרקים א-ד) כללים מן הלימוד הזה והערנו על עניינים רבים, וציינו בהם שמעשה בראשית הוא מדע הטבע, ומעשה מרכבה הוא מדע האלוהות (=המטפיזיקה), וביארנו את דבריהם "אין דורשין בעריות בשלושה, ולא במעשה בראשית בשניים] ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו [...] מוסרין לו ראשי הפרקים" (בבלי חגיגה י,א). על כן אל תבקש ממני כאן יותר מראשי הפרקים. ואפילו התחלות אלו אינן

הרחבות ועיונים

3 מורה הנבוכים – זה תרגום שמו של הספר על ידי מתרגמו הראשון, ר' שמואל אבן תיבון, אך משמעותו המילולית היא 'הנחית הנבוכים'. השם "מורה הנבוכים" מופיע בכתבים ערביים-מוסלמיים כאחד מתוארי ה', ואפשר ששינה הרמב"ם את שם הספר מ"מורה" ל"הנחית" כדי למנוע זהות עם שם ה', ואבן תיבון לא נתן את דעתו לשינוי הזה (ג"א, מקור אפשרי). יסודו של השם שנתן הרמב"ם לספר הוא כנראה בדמיון למבוכה שהיו שרויים בה בני ישראל כשיצאו למדבר בדרום לארץ ישראל, שנאמר עליהם בתורה ש"נִבְכְּתִים הֵם בְּאֶרֶץ" (שמות יד, א), וה' לא הנחה אותם בדרך הקצרה,

אלא סיבב אותם, כמו שנאמר: "וְלֹא נָחֵם... וַיִּסָּב" (שם יג, יז-יח). ואף הרמב"ם עצמו, בדומה למעשי ה' ומצוותיו (ראו בנושא הקרבנות והמצוות ג,לב1, 2, 5, 6; מה15), מוליך את הקורא אל האמת בדרך מחוכמת ובתחבולות, ומציין שכל חכם משתמש בדרך זו (הקדמה, פתיחה10). ואמנם ספר "מורה הנבוכים" בנוי בדרך זו, כמו שעולה מדבריו: "אני האיש... ימצא תחבולה ללמד אמת... כשיעשה את הדבר המתאים לאיש אחד מעולה" (שם, 29) בתחבולה ובהסתר, ש"יש שהמחבר נוקט בכל תחבולה כדי להסתיר זאת" (הקדמה, סתיירות, הסתייה השביעית).

מסודרות בחיבור הזה ולא רצופות אלא מפורזות ומעורבות בעניינים אחרים שארצה לבאר. כי כוונתי היא שהאמיתות יציצו מבין הדברים ושוב ייעלמו, כדי שלא נצא נגד הכוונה האלוהית – שאין להתנגד לה – שהסתירה מהמון בני האדם את דברי האמת המיוחדים להשגתו, שנאמר: "סוד ה' לִירְאָיו" (תהילים כה, ד).

הפיזיקה כסוד

6 דע שגם בדברים הטבעיים אין ללמד בפירוש חלק מעיקריהם כפי שהם. ידועים לך דבריהם ז"ל: [אין דורשין...] ולא במעשה בראשית בשנים, ואילו ביאר מישוהו את הדברים הללו כולם בספר הרי זה כאילו דרש לאלפי בני אדם. לפיכך גם עניינים אלה מופיעים בספרי הנבואה במשלים, וגם החכמים ז"ל, בעקבות המקרא, דיברו בהם בחידות ובמשלים. זאת משום שיש קשר הדוק בינם לבין מדע האלוהות, וגם הם סודות מסודרות מדע האלוהות.

לפי שיש שם עניינים הנחלקים בנפשות השלמים מבני אדם, וכשמסבירים אותם בלשון וממשלים אותם במשלים פג טעמן ויוצאין מעניינן" (פה"מ חגיגה ב, א; ראו משלים 2, "המשל הזה אינו כלום"). אין מסודרות בחיבור הזה ולא רצופות וכו' – כאן הרמב"ם הולך בדרכם של חכמים, ופתרון הדברים בא על ידי סידורם. ובלשונו: "אך הִזְכַּרְתִּי אותם בסדר מסוים ובכריזה מועטת דייה להבינם לשכמותן" (ראו ב, 161). סוד ה' שמור רק ליראיו.

6 בדברים הטבעיים אין ללמד בפירוש חלק מעיקריהם... ולא במעשה בראשית בשנים – "שָׁאִין דוֹרְשִׁין גַּם בְּדָבָרִים הָאֵלּוּ בְּרַבִּים, אֲלָא לְאָדָם אֶחָד בְּלִבָּד מוֹדִיעִין דְּבָרִים אֵלּוּ וּמְלַמְּדִין אוֹתוֹ... וְלָמָּה אֵין מְלַמְּדִין אוֹתוֹ בְּרַבִּים? לְפִי שָׁאִין כָּל אָדָם יֵשׁ לוֹ דַּעַת רְחֵבָה לְהַשִּׁיג פְּרוּשׁ וּבְאוּר כָּל הַדְּבָרִים

הרחבות ועיונים

הבורא ודעתו ותארו וחיוב הנמצאים ממנו, והמלאכים והנפש והשכל הדבק באדם, ומה שאחרי המוות" (פה"מ חגיגה ב, א; למונת מרכבה, ראו א, ע). ושני התחומים קשורים זה בזה: "כי הדברים הטבעיים הם דברים שיש להם קשר רב אל חוכמת האלוהות" (פסקה 6).

כדי שלא נצא נגד הכוונה האלוהית – הן מפני שההבנות המטאפיזיות יש להן אופי חמקמק הבא בהארות הברקות קצרות, כעין הבזקים (פסקה 7; ל"ה, המשל במו"צ עמ' 104), הן מפני ששילוב ההבנה עם החיים (חיבור שמים וארץ) מחייב הפנמה והכרה, בדומה לאהבה שאינה רק מילים (ראו סתירות, הסתירה השביעית), הן מפני הטעם הפסיכולוגי, שהטחת פחיתות האדם מול האמת וחיבתה עלולה לטלטל את האדם ולעורר בו את מנגנוני ההגנה וההכחשה (עיינו מכירה יד, ג בענין רעיו של איוב). לכן קבלת האמת חייבת להיעשות באמצעות הכרה פנימית וקבלה נוכח האמת, תוך התעוררות כוחות האדם מתוכו, בהפניית תשומת ליבו ובהשראה מתוך אהבה ואמון עמוק בתהליך זה. כל אלו הם תהליכים נפשיים-תודעתיים של הבקעה, כמו שמתואר בפסקה הבאה, ושלא כמו תוספת ידיעות, שאינה מחייבת שינוי תודעה, ולכן "היא [מעשה המרכבה] עברה תמיד מפה לאוזן ולא נכתבה מעולם בספר" (ג, הקדמה 1).

5 שמעשה בראשית הוא מדע הטבע – "מדעי הטבע והמחקר בראשית הבריאה" (פה"מ חגיגה ב, א). ואין מדובר בתיאור פיזיקלי של התנועה והחומר, שאינו בגדר סוד, אלא "בראשית הבריאה", שאף היום העיסוק בה עומד בחזית המחקר המדעי, כמו למשל תורת הקוונטים ומשמעויותיה המורכבות, המחייבת את הלומד לזנוח את דרכי החשיבה הקלאסיות ולהבין את הדרך העמוקה שהעולם מתנהל בה, ולכן גם בימינו רק מעטים יכולים להשיג אותה. כמו כן כלולות במונח זה המשמעויות הפילוסופיות הנגזרות מכך. מדעי הטבע בתקופה העתיקה ובזמנו של הרמב"ם, ועד לפני כ-400 שנה, כללו את תיאור המציאות, כפיזיקה ומתמטיקה, יחד עם הסיבה והתכלית (המטאפיזיקה). מיוזג זה מכון להכרת ה', שהיא מטרתו של הרמב"ם. כיום, התחומים הללו נפרדים זה מזה, והעיסוק במשמעויותיהם נעשה בעיקר במסגרת הפילוסופיה של המדע (ראו הקדמתנו יסודי התורה ג). מכל מקום, הרמב"ם סבור שהפיזיקה היא חלק מלימוד התורה (תלמוד תורה א, יב), מפני שעל ידי הפיזיקה, האדם עומד על משמעות הלימוד (הפילוסופיה) המסייעת לו לגלות את ה' בהבזקים קצרים (פ"ד, בראשית המודרני; ק"י, לימודי חול).

ומעשה מרכבה הוא מדע האלוהות – "המדע האלוהי, והוא הדיבור על כללות המציאות ועל מציאות

על בְּרִיךְ [= עומקן]” (יסודי התורה ד, ט).

7 לעתים האמת מציצה לנו וכו' – ההברקות והתובנות הגדולות אינן באות לאדם בצורה מסודרת צעד אחר צעד אלא בקפיצות של אינטואיציה שכלית, בהארות חמקמקות, שהשכל חייב לאמת אותן ולבחון את הדרך להביא אותן. כך מופיעים גם ההמצאות והגילויים המדעיים בעולם, וכך האדם הרגיל קולט בהרהורי הבנות בחיים ואומר לעצמו: “הנה הבנתי!”. ושוב מסתירים אותה החומרים וההרגלים וכו' – מגבלות הגוף, כלומר צרכיו והדרך שהוא פועל בה עקב היותו אדם, מגבילות את רציפות השגת המופשט ומהוות מסך חוצץ. גם יכולת האדם לשמור על תשומת לב מלאה לאורך זמן דורשת מאמץ רב, מפני שקשה לו להשתחרר מהרגילו, בין הרגלים מחשבתיים בין הרגלים התנהגותיים, המאיימים את יכולתו להתקדם (תאמו א, 5-6; ג, 10).

8 “וְאֵתָהּ פֶּה עֲמֵד עֲמֵדִי” – המשך להיות יציב בהשגתך (א, ג). “לֵהֵט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּקֶת” – כאמור בפסוק המדבר על גירוש האדם מגן עדן: “וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם, וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכַּרְבִּים וְאֵת לֵהֵט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּקֶת לְשֹׁמֵר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים” (בראשית ג, כד). כאן הרמב”ם רומז שהפסוק המדבר על שמירת “דרך עץ החיים”, שה' נתן לאדם הזדמנות “פן

יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחַי לְעֵלָם” (בראשית ג, כב). לפן במשמעות אולי, ראו שמונה פרקים פרק ח; וראו ה"ז, פז), והבנה של החסמים בדרך לאושרו האמיתי של האדם, כלומר לעץ החיים, הדרך ההדרגתית לחיים מהותיים נעשית באמצעות הבזקים (“להט”) ותעוועי דמיון (“מתהפכת”) החוסמים ומאתגרים (“החרב”) את מיצוי יכולתו של האדם (ותאמו א, מט; כ, כ; ב, ט; הרמב”ם מבאר את הפסוק הזה בשירתו, ראו איגרות, מהד' שילת, עמ' תסח).

משל הברקים: הדרך להתוודע לסודות

7 אל תחשוב שהסודות הגדולים האלה ידועים עד תכליתם וגמרם למישהו ממנו. אין הדבר כן; אלא לעתים האמת מציצה לנו כך שאנו חושבים אותה ליום, ושוב מסתירים אותה החומרים וההרגלים עד שנחזור להיות בלילה חשוך, כמעט כפי שהיינו בתחילה. וכך אנו דומים למי שמבריק עליו הברק פעם אחר פעם בלילה אפל מאוד.

8 ^(א) יש מבינינו מי שמבריק לו הברק פעם אחר פעם עד שהוא כאילו באור תמידי שאינו פוסק, והלילה הופך עבורו ליום. זוהי דרגת גדול הנביאים (= משה), שנאמר לו: “וְאֵתָהּ פֶּה עֲמֵד עֲמֵדִי” (דברים ה, כז), ונאמר עליו: “כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו [בַּדְּבָרוֹ אֲתוֹ]” (שמות לד, כט). ^(ב) ויש מהם (= מהנביאים) מי שהבריק לו פעם אחת בכל לילו, והיא דרגת מי שנאמר עליהם “וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יִסְפוּ” (במדבר יא, כה).

^(ג) ויש מהם מי שבין ברק לברק יש לו הפסקות, רבות או מעטות.

^(ד) ויש מי שלא הגיע לדרגה שאפלטו מוארת בברק, אלא על ידי גוף מבריק או כיוצא בו, כגון אבנים ודברים אחרים המאירים בחשכת הלילה, ואפילו האור המועט הזה הזורח עלינו גם הוא אינו מתמיד, אלא מציץ ונעלם כאילו הוא להט החרב המתהפכת (בראשית ג, כד). לפי המצבים האלה משתנות דרגותיהם של השלמים.

^(ה) ואילו אלה שמעולם לא ראו אור, אלא הם מגששים

הרחבות ועיונים

בלשון הדומה להסתרות הזמניות בהבנה: “ומי שכבר השיג והוא מתעסק (בדברים אחרים), הרי הוא בשעת התעסקותו כמי שנמצא ביום המעונן, שהשמש אינה מאירה בו בגלל העננים המבדילים בינו ובינה” (ג, נא). מכאן אפשר ללמוד על אופיו הבזקי ההדדי של הקשר עם ה' וקשר ה' עם האדם.

7 כמעט כפי שהיינו בתחילה – אף אם הגילוי המסעיר שחוויה כזו מותירה נחלש, מכל מקום הוא אינו נמחה לגמרי (“קרוב למה שהיינו בתחילה”), והתובנה שבאה בעקבותיו יציבה, מפני “שאת הידיעה הזאת אי אפשר לשכוח” (א, 830), ו”האמונה באל והשמחה באמונה זאת הם שני מצבים אשר אי אפשר שיסורו ולא ישתנו לעולם” (ב, כט3). הרמב”ם מתאר את ההסתרה הזמנית בהשגחה